

Valóság és racionalitás

A hegeli alapkoncepció neuralgikus pontja

(*A metafizika fájó hiánya*) „Nem a metafizika fájó hiánya vagy uralmának leáldozása kiált történeti megértés után, hanem hagyományának szó szerint kísérteties jelenléte, melyet sem elűzni, sem teljes életre kelteni nem lehet.”¹

Mint Márkus György írja, a metafizika, az *abszolút tudomány* hagyományának kísérteties jelenléte történeti megértést kíván², vagyis – noha Hegel halála óta nem igazán beszélhetünk *általánosan releváns* metafizikai recepcióról³ – nem értjük, miért van jelen a filozófiai gondolkodásban a mai napig e letűnt kor szelleme mégis.⁴ Azt is írja Márkus, hogy a metafizika újjáélesztése lehetetlen. Jogosan gondolhatta ezt nemrég elhunyt kiváló filozófusunk, hiszen sokan próbálkoztak a lehetetlennel, mégsem boldogultak. Először tehát éppen ezt kellene megértenünk, hogy *miért lehetetlenség a metafizika újjáélesztése a XXI. században* – legalábbis Márkus és a túlnyomó többség szerint.⁵

Úgy gondolom, hogy – mivel a tudományok XIX–XX. századi fejlődése természetesen nagy hatással volt a filozófiai *tudományra*⁶, ezen érdemes diszciplína képviselőinek gondolkodására is – a kanti kriticismus reakciójaként megszületett hegeli metafizika, és az azóta született egyéb hasonló kísérletek tudományos plauzibilitása is erősen erodálódott.⁷ Akadémiai körökben anno elhangzott a „*vissza Kanthoz!*” felkiáltás; s hogy a *filozófia visszanyerje tudományos rangját*, az *ismeretelmélet* került a metafizika helyett a vizsgálódások centrumába.⁸ A XX. század így kezdődött. Ám maga Husserl sem öncélúan igyekezett megtalálni az *abszolút immanens megismerés*⁹ mikéntjét és hogyanját, hiszen ő maga is próbálkozott a metafizikával. Kijelenthető ekképpen, hogy – mint később Heidegger fogalmazott: „*a filozófia nem nélkülözheti hosszú távon tulajdonképpeni optikáját, a metafizikát*”.¹⁰

A heideggeri „*új értelemben vett metafizika*” azonban nem teljesítette a tudományosság alapvető normáit, így hamarosan zsákutcába is jutott.¹¹ Nagyjából itt tartunk jelenleg a kontinentális filozófiában. Heidegger úgy gondolta, hogy az új metafizikának – amely szemben áll a régivel – szükségszerűen kell tartalmaznia bizonyos „*paradox hurkokat*”¹², éppen mert a *történetiségen* alapszik. Heidegger meggyőződése szerint ugyanis csak a *Dasein*, az ember *történetiségének megértésén keresztül válhat hitelessé újra az abszolút tudomány*.¹³ A heideggeri *egzisztencializmus* elszánt törekvése volt tehát az *életidegen* és *hiteltelenné* vált tradíció *logocentrizmusából* való kilépés, hogy a „*való világ*” ne sikkadjon el, hogy érintsük, sőt, *megoldjuk életproblémáinkat*.¹⁴ E Kierkegaard-ral kezdődött tradíció valóban jogosan veti a metafizikatörténet szemére annak életidegenségét. A *logocentrizmus* vádja is megállja a helyét, hiszen Hegel „*felturbózza*” a fogalmakat¹⁵, sőt – mivel a *platóni ideatan* töretlen híve volt¹⁶ – úgy gondolta, hogy „*a lét a fogalom csak magánvalósága szerint*”.¹⁷ Mint Stefan Gross írja azonban Deleuze-interpretációjában: „*[...] nincs mennyország a fogalmak számára, ezeket inkább állandóan újra kell alkotni*”.¹⁸

Mi is itt akkor az igazi probléma? Úgy gondolom, ez egyértelmű: *a metafizika a racionalizmus elvesztésével jár, s ezáltal eltávolít a tudományosságtól*.

„*[...] Itt válik nyilvánvalóvá valami lényegi: Amennyire Hegel az abszolút tudásra koncentrált (A logika tudománya), éppoly távol kerül a filozófia a tudományoktól a*

szokásos értelemben. A tudás abszolútságában éppenséggel sokkal inkább az fejeződik ki, hogy az magában túlhaladja a tudás vulgáris fogalmát és a fogalom csak értelmi fogalmát.¹⁹

Amikor metafizikáról beszélünk általában, persze filozófiatörténeti értelemben tesszük ezt. Eszerint – legalábbis elvileg – igenis lehetséges kell legyen a plauzibilis metafizikai tudomány.²⁰

Ennek hogyanjáról pedig fentebb már beszéltem: egész egyszerűen be kell tartani a tudományosság főbb kritériumait, úgymint koherencia, konzisztencia, kontinuenca. Amint visszatettük tehát a logikát a metafizikába – mint ezt Heidegger sürgette – máris nyert ügyünk van.²¹

(*Mi a baj Hegellel?*) Nyilvánvaló persze az is, hogy ez Hegel legyőzésével kell együtt járjon.²² Mi a fő bajunk tehát Hegellel? Úgy gondolom, hogy Hegelnél a legnagyobb problémát az jelenti, hogy *Hegel elvi irracionálisát racionalista eszközökkel találja*.²³ Rendkívül nehéz kibogozni itt a szálakat, de itt is, mint mindig és mindenhol a legfontosabb a *prekonceptió*: a valóság *nem* „értelmen túli” – mint Hegel állítja, hanem nagyon is értelmes.²⁴ Ebből következően *eleve tudjuk*, hogy Hegel *konklúziója* is éppúgy téves kell legyen, mint ahogy premisszája is az.²⁵

Mint Hegel írja, a valóság azért „értelmen túli”, mert „a dolgok magukban ellentmondóak” – csakhogy *a dolgok némák*, nem mondanak semmit. A dolgok, vagyis a tárgyiaságok, tárgyi lények, *valóságok értelmezettsége a jelentésük* ugyan, ám *ez utóbbit tőlünk kapják*, emberektől. Mi ez az értelem, ez a jelentés? Mi a jelentés mint olyan? A jelentés a jel értelme. A jel pedig mindig egy dolog jele, információja, vagyis egy másik dolog, ami az eredeti dolog értelmezését lehetővé teszi. *Az értelem, a ratio tehát a res realitása (a jelentés tehát a dolog valósága)*.

„A ratio annyit jelent, mint essentia vagy natura, vagy, ahogyan még látni fogjuk, realitás.”²⁶

A valóság tehát az értelem, a jelentés. Ekképpen érthetővé vált Hegel egyik alaptétele is: „a lét a fogalom csak magánvalósága szerint”²⁷.

Vagyis a *valóság az értelem, a jelentés – az ész-lelt-ség*.²⁸ Minthogy a valóság (realitás) mint lényeg (tétélezett, meghatározott lét [Hegel]) számunkra mintegy azonos a rációval, így nemhogy nem áll az *átfogó értelem*, az ész felett, hanem valamiképpen azonos vele. „Csakis a szellemi a valóságos”²⁹, írja Hegel, s ez a szellemi a tudatosat jelenti számára, minthogy a szellemet azonosítja a tudattal.³⁰ Ám az értelmet már nem azonosítja a szellemmel, ez utóbbi ugyanis számára úgymond „*szuprarácionális*” (*értelmen túli*) – vagyis *irracionális*, hiszen a fogalom jelentéséből következően minden irracionális, ami nem racionális.³¹

A *hegeli irracionális* – ami Hegel utóéletét illeti – a gondolkodást általában *következetlenné és érzelmi alapúvá* tette, s a politikai gondolkodásban – a fentebbiekből következően – megágyazott a szélsőségeknek, mind bal-, mind pedig jobboldalon egyaránt. Minthogy az akadémiái filozófia nem tudott mit kezdeni – egészen Heideggerig – a hegeli örökséggel, ekképpen nyilvánvaló, hogy a deklaráltan irracionalista akadémiái *outsiderek*, úgymint Kierkegaard, Schopenhauer és Nietzsche karakterizálták a poszthegelianizmus valós továbbvitelét a XIX. század második felében. Az akadémiái filozófia csak Heidegger zsenije révén kapott később, a XX. században némi löketet, ám a fő célt – amit még mestere, Husserl jelölt ki –, nevezetesen egy egzakt filozófiai tudomány létrehozását még neki sem sikerült elérnie.

Ami tehát ma a filozófia célja kell, hogy legyen, az a heideggeri út továbbvitele – még ha részben Heideggerrel szembeszállva is. Vagyis a cél kettős: egyrészt Hegel legyőzése Heidegger segítségével, másrészt Heidegger legyőzése (részben Hegelre visszanyúlva), ami a modernitás végső leküzdését is jelenti a *poszt-posztmodernitásban*.

BIBLIOGRÁFIA

Önálló kötet:

- Klaus Düsing: *Das Problem der Subjektivität in Hegels Logik*, Bouvier Verlag Herbert Grundmann, Bonn, 1976.
- Gerd Haeffner: *Heideggers Begriff der Metaphysik*, Berchmannskolleg Verlag, München, 1974.
- G. W. F. Hegel: *A logika*, Enciklopédia I., ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*, ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Martin Heidegger: *A fenomenológia alapproblémái [Die Grundprobleme der Phänomenologie]*, ford. Demkó Sándor, Osiris / Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2001.
- Martin Heidegger: *Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart*, GA, Band 28, Vittorio Klostermann, Frankfurt am main, 1997.
- Friedrich Hogemann und Walter Jaeschke: *Die Wissenschaft der Logik, Hegel / Einführung in seine Philosophie*, Herausgegeben von Otto Pöggeler, Verlag Karl Alber Freiburg / München, 1977.
- Márkus György: *Metafizika – mi végre?*, ford. Farkas János László, Karádi Éva, Kis János, Mezei György Iván, Módos Magdolna, *Horror Metaphysicae*, Osiris-Gond, Osiris Kiadó, 1998.
- Schwendtner Tibor: *Husserl és Heidegger – Egy filozófiai összecsapás analízise*, L'Harmattan, Budapest, 2008.

Tanulmány gyűjteményes kötetben:

- Jens Halfwassen: *Hegel és Plótinosz az önmegismerésről – Az újplatonizmus jelentősége Hegel szellemfogalmának szempontjából*, in: *Idealizmus és hermeneutika – Tanulmányok Fehér M. István hatvanadik születésnapjára*, szerk. Olay Csaba, L'Harmattan Kiadó, 2010.

Periodika:

- Fehér M. István: *Destrukción és applikáción, avagy a filozófia mint „saját korának filozófiája” – Történelem és történetiség Heidegger és Gadamer gondolkodásában* (Hozzáférés: [web:] http://www.uni-miskolc.hu/~bolantro/esszeiras/txt_fm_i_dest.html)
- Stefan Groß: *Deleuzes Hegel-Kritik*, forrás: <http://www.tabvlarasa.de/37/Gross1.php>
- Hermann Schmitz: *Hegels Logik, Das dialektische Wahrheitsverständnis und seine Aporie* (Kongressvortrag Stuttgart 1975, aus: *Hegel-Studien Beiheft 17*, Bonn, 1977).

JEGYZETEK

- Márkus György: *Metafizika – mi végre?*, ford. Farkas János László, Karádi Éva, Kis János, Mezei György Iván, Módos Magdolna, *Horror Metaphysicae*, Osiris-Gond, Osiris Kiadó, 1998, 152. o.
- Márkus kérdése lényegében a jelenkor metafizikához való viszonya „se veled, se nélküled” vizsgálatának helyzetének miértjére irányul. A *metafizika a létezőn túlra kérdez* – mint Heidegger írja –, eszerint a „metafizikátlan” jelenkor *ateista tudata* beéri a *létezővel*, az *objektivitással* is; a lét *eltárgyasított* felfogásmódja azonban éppen a kimúlt, mert *kiüresedett* metafizikai tradíció terméke. A metafizika ekképpen magában hordozta önnön diszkreditációjának okát.
- A hegeli mű az egyetlen releváns viszonyítási pont a jelenkor metafizikai tradícióhoz való viszonya tekintetében; Hegel halála óta a filozófia csak lábjegyzetek sorozata, mint Ferrer írja.
- Vö. 2. l.j. A filozófia tulajdonképpeni optikája a metafizika, ezért – noha nem divatos –, mégis küzdeni kell a tradícióval, mégpedig azért, hogy a nyugati filozófia egyáltalán életben maradjon (Heidegger).

- 5 Legalábbis a kontinentális filozófiában, hiszen az analitikus, vagy angolszász filozófia jelentős kortárs metafizikai recepcióval rendelkezik. Am a kontinentális tradíció, illetve kutatás számára ez nem sokat jelent. A Heideggerig bezárólag vizsgált kontinentális tradíció legfőbb tanulsága a metafizikával kapcsolatban mindenestre az, hogy *vagy a metafizikát választjuk, s lemondunk a racionalizmusról, vagy a racionalizmust, s lemondunk a metafizikáról...*
- 6 Jelenleg még az is vita tárgyát képezi, hogy a filozófia mint olyan egyáltalán tudománynak tekintendő-e. Tekintettel az előző l.j. legfőbb tanulságára, ez érthető is.
- 7 A tudományosság mint olyan főbb kritériumainak mindenképpen meg kell felelnie minden tudományos teljesítménynek – bármely diszciplínáról lett legyen is szó. Maga Heidegger is problematikus viszonyba került a logikával mint olyannal, s ezáltal a tudományossággal – ekképpen a gyökereknél kell keresni a bajt.
- 8 „[...] Hegel rendszere azonban annyira teljes és körkörösén védett volt, hogy egyaránt hiányzott az erő mind ahhoz, hogy a gondolkodás új életet leheljen bele, mind pedig ahhoz, hogy a rendszeren rést találjanak, és így feltörhessék és tovább vezethessék. Némi külsőségekben kimerülő, iskolás hagyományörzés mellett csak arra maradt lehetőség, hogy egyszerűen annyiban kell hagyni a dolgot, illetve, ahogy ez Marx és Kierkegaard esetében történt; úgy küzdjenek ellene, hogy közben alapjában véve mégis a büvkörében maradnak. Az akadémiai filozófuscéh részéről azonban; amely számára egy efféle elhagyást nem igazolhatott valamely sajátlagos társadalomutópiára irányuló, vagy vallási meggyőződés; az idealizmus spekulatív határátlépéseire való tekintettel hamarosan elhangzott a »vissza Kanthoz!« – felkiáltás. De mivel a filozófia egyszer már bejárta a Kanttól Fichtéhez, Schellinghez és Hegelhez vezető utat, így minden Kant-restauráció tehetetlennek mutatkozott, amennyiben csupán egy Hegelhez vezető új út kezdetének bizonyult. Ez az ide-oda Kant és (a részben Marx által felfrissített) Hegel között a kontinentális filozófiai élet nagy részét a mai napig uralja.” (Gerd Haeffner: *Heideggers Begriff der Metaphysik*, Berchmannskolleg Verlag, München, 1974, 1. o.)
Mint Haeffner írja, a neokantiánus törekvések lényegében terméketlennek bizonyultak, nem sokat segítettek a filozófián. *Ami maga a tartalmat kezeli, az segíthet, vagyis az, ami visszatessi a logikát a metafizikába.*
- 9 Az episztemológia tudományos plauzibilitása csupán eszköz lehet egy plauzibilis metafizika kezében.
- 10 Az univerzálisan érvényes filozófia hiánya relativizálja a tudományt, azaz történeti narratívává degradálja.
„Az értelmezés, mely szerint az abszolút filozófia lehetetlenségéből az következne, hogy a filozófia mindig »saját korának filozófiája«, olyan fogalmi horizontot körvonalaz, olyan fogalmi horizontra utal vissza, melyet az abszolút-relatív ellentétpár határoz meg, ahol is a heideggeri állításnak az értelme azt a diltheyi historicizmus által inspirált tézist látszik sugallni, mely szerint minden filozófia relatív, s hogy ha egyszer beláttuk minden filozófia benső történetiségét, akkor az univerzálisan érvényes filozófiába, a metafizikába vetett reménység semmivé foszlik.” (Fehér M. István: *Destrukción és applikáció, avagy a filozófia mint „saját korának filozófiája”* – Történelem és történetiség Heidegger és Gadamer gondolkodásában (Hozzáférés: http://www.uni-miskolc.hu/~bolantro/esszeiras/txt_fini_dest.html)
- 11 Az egységesen járható tér hiánya és a logikához való problematikus viszony a fő okai a heideggeri kísérlet ütvészésének.
- 12 „Az »új értelemben vett metafizika« kidolgozásával Heidegger a piramiszerűen építkező fundamentálonológia helyett olyan »escheri« elrendeződésű metafizikát javasol, amely tud arról, hogy a szabadságon, végességen, történetiségen »alapuló« metafizika nem képes egységesen járható térben a problematikája egészét kibontakoztatni. [...] Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ezekben az években Heidegger mégis lehetségesnek tartotta, hogy ténylegesen metafizikát alkosson, az emberi végesség, szabadság és történetiség szempontjait következetesen figyelembe véve. E metafizika nyilvánvalóan nem fundamentálonológia lett volna, hanem olyan, esetleg újra és újra megkísérelt vállalkozás, amely kísérletet tesz arra, hogy – ha paradox hurkokat tartalmazó formában is, de – összekösse az emberi egzisztencia mélyrétegeit és az abban rejlő feszülteket és a befoglaló gondolkodás végső horizontjait.” (Schwendtner 2008, 271–272. o.)
- 13 Itt tehát az esszencializmus és az egzisztencializmus alapvető oppozícióján van a hangsúly. A hegeli abszolút idealizmus platonizmusa per se nem véletlenül veszítette hitelét, *a fogalmak mennyországaiban élő Hegel* – noha kétségkívül fontos eredményeket ért el – végső soron mégsem segített feltárni a metafizikai tradíció Kanttal kezdődött diszkreditációjának fő okait. Hegel meggyőződése szerint *a valóság önnön lényegében „értelmen túli”* – mint írja a *Hit és tudásban – ám ez nem igaz*, hiszen ha így lenne, akkor értelmünk haszontalan eszközzé silányulna a kezünkben, mikor problémáink megoldásához használjuk. *A valóság igenis értelemszerű,*

- vagyis – amennyiben száműzzük a racionalizmust a filozófiai gondolkodásból – annyiban el is vétjük a létmegértést. Ezen utóbbi megfontolás viszont éppígy érvényes Heideggerre is, aki a végén hasonló cipőben járt, mint Hegel.
- A szavakról a tettekre helyeződött a hangsúly az egzisztencializmusban, csakúgy, ahogy Istenről az emberre. A történetiség, az emberi valóság megértésére szűkülő igény a filozófiai gondolkodásban túl azon, hogy a kor ateista tudatának szükségszerű következménye volt, jogosnak tekinthető abból a szempontból, hogy a modernitásnak valóban opponálnia kellett a tradíció életidegenségével. A létmegértés így az élet (értsd: az emberi valóság) megértése – gondolta Heidegger –, ám leszűkült perspektívája képtelen volt átfogó képet alkotni, s ezáltal útvesztéshez vezetett.
- 14 *A valóság nem a gondolat* – vagyis a tárgyiség nem az abszolút tudat mozzanata. A fogalmak mennyországa *nem* létezik (vö. 18. l.)., és az abszolútum nem az abszolút tudat. Az általában vett, vagy relatív lét – azaz a *tárgyiség* – eszerint *nem* a tudat értelmében vett szellemi valóság. Az abszolútum mint az abszolút identitás a totális indifferenciával (a teljes különbségnélküliséggel) azonos feltétel nélküli léttagadás – ám mint ilyen *csupán a relatív létet, valóságot tagadja*, hiszen önmaga mint *puszta önmagasság* (üres identitás) az abszolút lét, valóság.
- A tradíció életidegensége és hiteltelensége a létfelejtésből, illetve a lételhagyottságból fakad – mint Heidegger írja. Ebben igaza is van. Ám Heidegger nem tárt fel egy rendkívül fontos dolgot, nevezetesen azt, hogy a létfogalom eredendően kettős, dichotomikus természetű. A létet kétféleképpen foghatjuk fel ugyanis: 1. Mint véges, azaz relatív létet – ez a lét általában vett fogalma. 2. Mint végtelen, azaz abszolút létet – ez a lét *elfelejtett* fogalma. Ahhoz tehát, hogy az alapvetően hiteltelen metafizikai hagyománnyal hitelesen opponálhassunk – s ezáltal közel kerüljünk életproblémáinkhoz – először ezt kellene belátnunk. Ezután pedig sorra kell, hogy kerüljön a vallás kérdése.
- 15 Vagyis nagymértékben expandálja a fogalmak értelmezési spektrumát, s ezáltal ontikus-ontológiai szerepét.
- 16 „A spekulatív logika és a hermeneutika közötti különbségeket Gadamer *A hegeli Logika eszméje* [*Die Idee der Hegelschen Logik*] című értekezésében domborítja ki. A spekulatív logikát joggal mint a hegeli rendszer tudományos alapvetését interpretálja, amelynek kategóriái és módszere minden változás ellenére a platóni ideatan és dialektika problémahorizontján mozognak, annak abszolútság-igényét azonban a véges gondolkodás nyelviségének javára utasítja vissza.” (Klaus Düsing: *Das Problem der Subjektivität in Hegels*
- Logik, Bouvier Verlag Herbert Grundmann, Bonn, 1976, 29. o.)
- 17 G. W. F. Hegel: *A logika*, Enciklopédia I. ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 150. o.
- 18 Stefan Groß: *Deleuzes Hegel-Kritik*, forrás: <http://www.tabvlarasa.de/37/Gross1.php>.
- 19 Martin Heidegger: *Der deutsche Idealismus* (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart, GA, Band 28, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1997, 230. o.
- 20 A heideggeri ösvényen járva úgy gondolom, hogy megtaláltam a *Prima Philosophia* autentikus újratertésének alapvető feltételét. E feltétel megadása pedig a lét értelmére irányuló kérdés megválaszolása is egyben.
- 21 „A probléma addig nem mozdul ki a helyéről, amíg a logikát ismét vissza nem vesszük az ontológiába, azaz amíg Hegelt, aki éppen fordítva a logikát az ontológiában oldotta fel, nem értjük meg, és ez mindig annyit tesz, hogy a kérdésfeltevés radikalizmusával legyőzzük és elsajátítjuk. Hegel e legyőzése a belsőleg szükségszerű lépést jelenti a nyugati filozófia fejlődésében, amelyet meg kell tennünk, hogy a filozófia egyáltalában még életben maradjon. Hogy sikerül-e, hogy a logikát ismételten filozófiává tegyük, nem tudjuk; a filozófiának nem szabad jövedőlnie, de aludnia sem.” (Martin Heidegger: *A fenomenológia alapproblémái* [*Die Grundprobleme der Phänomenologie*], ford. Demkó Sándor, Osiris / Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2001, 224. o.) A probléma pedig természetesen a lét értelmére irányuló kérdés. A megoldás pedig Hegel – és ezáltal az egész keresztény-platonikus ontológiatörténet princípiuma jelentésének megfordítása: az abszolút) lét, azaz az abszolútum *nem az abszolút valami*, hanem az *abszolút semmi*. E *felfoghatatlan fogalmat* mint magát a felfoghatatlanságot, *kép-telen-séget*, mint *negatív kinézetet* (εἰδος-τ) értelmezem, s ekképpen a feltétlen azonosság fogalma – s ezáltal a létre irányuló kérdés – az identitás és differencia kérdésére fókuszálódik.
- 22 Vö. előző l.
- 23 „[...] Az ellentmondás szükségszerűségének gondolata mindazonáltal értelmetlen volna, ha Hegel nem tudná behatárolni, hogy elmélete az ellentmondásnak mely formájában, és az ellentmondásmentesség elvével milyen viszonyban áll – egy kérdés, amely *A Logika tudományáról* folytatott diszkusszió kezdete óta heves kritika és hasonló apológia kiváltó okául szolgált. A valós általános ellentmondásosságának feltevését a formális logika nem képes illetékességi körének áthágása nélkül kritizálni; hiszen Hegel feltétlenül elismeri a formális logika kritériumainak jogosultságát.” (Friedrich Hegemann und Walter Jaeschke: *Die*

- Wissenschaft der Logik, Hegel / Einführung in seine Philosophie, Herausgegeben von Otto Pöggeler, Verlag Karl Alber, Freiburg / München, 1977, 85. o.)
- Hegel valójában úgy ismeri el a „formális logika kritériumainak jogosultságát”, hogy ugyanakkor részben tagadja is. Alapvető elvi meggyőződése szerint ugyanis – mint fentebb már írtam – a valóság „értelmen túli”, vagyis csak értelmen túli eszközzel, ti. a „spekulatív ész” használata révén tárható fel. Itt pedig az igaz már nem egy mondat, hanem egy nagyobb egész, amelyben az értelem mintegy „csúsztatva” van.
- „[...] Hegel számára az igaz már nem egy mondat, amely a »megismerés tárgyához« hasonlítva helyes, hanem egy mondatértelemsiklás [Satzsinngleiten], amely integrálódó dinamikája által a lehetséges kijelentések minden egyoldalúságát egyetlen egészévé növeszti össze, amely e módon folyamatként sokoldalú és konkrét. [...] Álma, hogy így a filozófiát a tudás szeretetéből valódi tudománnyá emelje, megfeneklik azonban, mert ő sem tudta elkerülni, hogy intenciója ellenére bizonyos mondatok (nevezetesen a sajátjai) számára egyszerre igazságot igényeljen és tagadjon meg.” (Hermann Schmitz: Hegels Logik, Das dialektische Wahrheitsverständnis und seine Aporie (Kongreßvortrag Stuttgart 1975, aus: Hegel-Studien Beiheft 17, Bonn, 1977), 8–9. o.)
- 24 Vö. 14. lj.
- 25 *A valóság szükségszerűen értelmes* – mint fentebb már hangsúlyoztam. Hegel itt a mindenségre, a valóságegészre gondol, amelynek végtelennek tűnő komplexitása valóban *hihetővé* teszi a hegeli állítást. Am Hegel itt inkonzekvens, hiszen – mint Heidegger írja – számára a lét, azaz a valóság a *tárgyiság, a tárgyi lényeg*. Mint ilyen azonban a valóság *meghatározottság, tételezett lét*, vagyis az értelem számára *szükségszerűen jelfogható*,
- értelmezhető* – hiszen a *lényeg maga az értelem mint jelentés*.
- 26 Heidegger 2001: 125. o.
- 27 Hegel 1979b: 150. o.
- 28 Felfogó tudatunk számára – ezt Kant óta tudjuk – a valóság azonos a tudattartalommal, az *észlelt-séggel*. Az anyagi világ, vagy valóság ekképpen közvetlenül csupán szellemiként jelenik meg számunkra, vagyis csak ekképpen valóságos. Nem tudjuk, mert nem tudhatjuk pontosan, hogy e fogalmak mit jelentenek: anyag és szellem, de az bizonyos – a fentebbiek alapján –, hogy a valóság *számunkra* önnön lényegében szellemi.
- 29 „Csakis a szellemi a valóságos; a szellemi a lényeg vagy *magánvaló létel-bíró* [...]” (G. W. F. Hegel: A szellem fenomenológiája, ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 20. o.)
- 30 „Mármost miért igaz, hogy a kezdetben kibontatlan lét kibomlása minden meghatározások totalitásával nem más, mint *szellem*, vagyis *önmaga gondolása, ön-tudás* avagy *öntudat*? E kérdés megválaszolásán múlik Hegel és Plótinosz számára is annak megfelelő megértése, hogy micsoda egyáltalán a szellem. Márpedig erre a döntő kérdésre mindketten azonos választ adnak. A mindkettejük esetében közös alapgondolat az, hogy az eredendő egységként és egészként felfogott lét önmagán belüli megkülönböztetése egyúttal e lét *visszatérése is önmagához*, és éppen ezen övonatkozás-ként nem egyéb, mint gondolkodás, mégpedig önmaga gondolása, illetve magának a gondolkodásnak a gondolása.” (Jens Halfwassen: Hegel és Plótinosz az önmegismerésről – Az újplatonizmus jelentősége Hegel szellemfogalmának szempontjából, in: Idealizmus és hermeneutika – Tanulmányok Fehér M. István hatvanadik születésnapjára, szerk. Olay Csaba, L'Harmattan Kiadó, 2010, 59–60. o.)
- 31 Minthogy az irracionális nem-racionálisat jelent.